

Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

Dobar, loš, zao

Lejla Panjeta

Nakon razornog rata u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995. godine zaraćene strane su amnestirane, a zvanični pobjednik nije proglašen. Rat, građanski rat, agresija ili genocid su nazivi koji se pripisuju ovom sukobu, u kojem je poginulo oko 200.000 ljudi. Ambivalentna realnost i različite historije moguće su u medijskom i naučnom pristupu ovoj problematici, ali u filmskoj naraciji stvari stoje drugačije. Osnova na kojoj počiva dramaturgija ratnih filmova je sukob, tj. konflikt dobra ili zla. On se može manifestovati unutar zajednice, između pojedinaca ili u samom liku kao unutrašnji sukob. Stoga film ima tendenciju da uspostavi jasne granice između dobrih i zlih, tj. protagonista i antagonista u konfliktu koji prikazuje. Međutim, u filmovima snimanim u Bosni i o Bosni, kao i produkcijski bosanskom filmu od kraja rata do danas, skoro sve teme su vezane za rat ili njegove posljedice, ali izričitog upiranja prstom u neprijatelja nema.

Skoro svaki autorski pristup tematici rata blago inklinira ideološkom konceptu svog produkcijskog porijekla. Tako će srpski filmovi čija se radnja zbiva u Bosni imati ovakav ideološki koncept: svi su krivi. Bosanski i hrvatski filmovi imaju potrebu da ustanove ko je počeo rat, tj. da identifikuju krivca, ali im to ne uspijeva u smislu antagoniste kao cijele društvene grupe, već traže pojedinca unutar određene nacionalno-religijske inklinacije koji se etiketira kao loš. Blage karakterizacije u replikama ili akcijama glavnih junaka ukazuju na neprijatelja, ali niti u jednom filmu se određena strana izričito ne navodi kao pobjednička ili pobijedjena, tj. nema jasne propagandne odrednice dobra i zla.

Dvadeset godina nakon rata u bosanskoj kinematografiji, kao i u filmovima iz Srbije i Hrvatske, niti jedan nije napravljen u stilu James Bonda. Nemamo akcionih junaka na našem jeziku (bosanskom, hrvatskom ili srpskom). Nemamo Stalonea ili Schwarzeneggera. Nemamo *Bitku na Neretvi*. Nakon sukoba kakav se desio raspadom Jugoslavije, ne postoji niti jedan film u partizanskom maniru. Niti jedan ratni film, u kome su jasno definisane granice između loših i dobrih momaka. Niti jedna ratna akciona bajka? Zašto?

Za razliku od stranih filmova, snimanih u Bosni, čija se radnja odvija u ratu, sa unaprijed određenim i jasno definisanim neprijateljima, domaći filmovi iz regiona nemaju ovakav pristup ratnoj i postratnoj tematici. Uvodna sekvenca iz filma *The Hunting Party*, reditelja Richarda Sheparda iz 2007. godine, o potrazi za ratnim

zločincem, kao metafori skrivanja Radovana Karadžića, prikazuje Sarajevski aerodrom, te kolažnom montažom opisuje Sarajevo. U jednom od kadrova sjedi starac na Baščaršiji koji nosi fes, odjevni predmet čije porijeklo nije bosansko već tursko i koji se može vidjeti trenutno samo u muzejima. Muzika koja prati ovu scenu je izričito orijentalna, a sa folklorom Balkana i bosanskog etnografskog melosa nema ništa. Zamislimo komparativni pristup ove scene kroz opis slijetanja aviona na JFK u New Yorku: u pozadini usna harmonika sa melodijom iz vesterna, a na aerodromu je čovjek na konju sa kaubojskim šeširom. U samom početku je jasno da strani filmovi koji se bave ratom u Bosni moraju jasno uspostaviti stereotipno-ideološke vizuelne identifikatore, pa makar oni bili potpuno netačni. No domaći filmovi nemaju ove probleme, jer se ne bave različitostima, već sličnostima u tragediji koja se desila kao posljedica rata zbog raspada Jugoslavije. Iako su tragikomični elementi prisutni kao skoro kinematografsko-kulturološko obilježje, filmovi iz regiona većinom se bave ozbiljnim temama kroz žanr klasične drame ili groteskne crno-humorne satirične drame. Pa ko su onda dobri i loši momci u našim filmovima?

Maestralan filmski esej Vuletićevog *Hop, Skip, Jump* iz 2000. godine, kao i brilijantni kadar-sekvenca iz Imamovićevog *10 minuta* jasno pokazuju da loši momci iza "one linije" ubijaju civile, ženu i djecu, ali ideja ovih filmova nije da propagira mržnju, već osvjetljava užase granica ljudskosti. „Ko je počeo rat?“ kao čuvena replika Oscarom nagrađjene *Ničije zemlje*, nije pitanje na koje se daje odgovor, već se njegovom apsurdnošću zamagljuje granica između dobra i zla smještajući sukobe u sivilo Danteovog Čistilišta. Na njega ukazuje Godardov *Notre Musique* iz 2004. godine, koji vuče heroje, sekularizam, religijsku empatiju i savijest čovječanstva o ratu u Bosni zajedno u prostor tragedije referirane kao Čistilište. *Savršeni krug* iz 1997. godine, kao prvi dugometražni bosanski film, bavi se na sličan način ljudskim zlom preko konotacije individualnog opstanka, ali i kolektiva koji odbija da se nasilju preda.

Likovi različitih nacionalnih ili etničkih pripadnosti u filmovima *Turneja* i *Nafaka* jasno pokazuju da drugo i različito nije antagonistično. Filmovi kao što su *Djeca*, *Ostavljani* ili *Grbavica*, koji se bave poslijeratnom tematikom i mladjom generacijom na koju je rat ostavio određene traume, nagovještavaju problematiku sjećanja žrtve i neprijatelja. Otvoreno pokazuju „loše pojedince“ iza „one tamo“ granice, ali kompletan sukob se doživljava kao nepotreban i tragičan. Sukoba nema uopšte, a radnja se dešava u Titovo vrijeme u bh filmu *Hiljadarka*, komediji koja je refleksija našeg društva i borbe individualnosti sa konformizmom. Sve nacionalne (dijalektske) različitosti su zastupljene, ali ni traga nacionalizmu ili stereotipiji. Konflikt nije ni naznačen, niti se u interpretaciji prošlosti može vidjeti njegovo sjeme.

Apsurd konflikta možda je najbolje sažet u sceni dijaloga između Stanka i Hamde u filmu *Gori vatra* iz 2003. godine, u kojoj dvojica bivših komšija razgovaraju o ratu, definišući ga kao problem kojeg su napravili oni koji su došli da spašavaju „i mene i tebe“. Neko sa strane je Zlo, dok se unutar konflikta i sa jedne i sa druge strane nalaze dobri i loši. Sličan ideološki pristup vidi se u srpskom filmu *Parada* iz 2011. godine, u kojem bivši ratnici tj. ratni zločinci iz strana u sukobu (Srbija, Hrvatska, muslimanski dio Bosne i Hercegovine, Albanija) uvredljivo stereotipno i groteskno okarakterisani rade zajedno kako bi spasili gey paradu u Beogradu od neonacističke šovinističke bande - novog zla mladih. Zlo je identifikovano kao nepotrebna agresija, ali ne nosi masku religije ili nacionalnosti, već je samo po sebi krvi žedno. Ovaj koncept da je Zlo

izvan dobro-lošeg geopolitičkog prostora bivše Jugoslavije pokazuje se u snuff filmu *Srpski film*. Ako se on uzme u razmatranje kroz svoj metaforički podtekst, kontekstualno je konotacija marionetskog raspada bivše Jugoslavije u kojem zlo dolazi izvana, a ne iznutra. U tom smislu *Srpski film* govori o zlu gore od svega lošeg koje su izvele sve strane u sukobu tokom rata. U filmu *Halimin put*, to zlo takodjer dolazi izvan svega lošeg na šta su spremni likovi ili čime se vode njihove motivacije podgrijavane nacionalno-religijskim separatizmom i historijski datim okolnostima lažnog suživota. Nije za to optužena internacionalna zajednica, kao u filmu *Gori vatra* ili *Srpskom filmu*, dakle nije mu dat zajednički imenitelj, ali jeste identifikovano kao nešto na šta dobro i loše ne može utjecati. Zlo je veće od toga i predstavlja samu sudbinu. U odnosu na to Zlo, na loše iz našeg komšiluka se gleda kao na tragičnu krivicu ili neku veću silu pod utjecajem izvana, u nemogućnosti kontrole nad sudbinom koju kontrolira to Zlo. Tragedija je zato što je naša, a Zlo je takvo samo po sebi. Zato nemamo ratne filmove koji prikazuju borbu dobrog i lošeg. Prava denotativna propaganda o lošim i dobrim stranama nije data niti u jednom od filmova u regionu. Dobar i loš se mogu i pomiriti, kada identifikuju zlo.

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.